

*Денисюк Жанна Захарівна,
кандидат культурології,
начальник відділу наукової та
редакційно-видавничої діяльності
Національної академії керівних
кадрів культури і мистецтв*

МАСОВА КУЛЬТУРА В КОНТЕКСТІ ПОСТМОДЕРНОЇ ПАРАДИГМИ

У статті розкрито світоглядно-культурологічні засади постмодерну, який об'єднав різні явища культури, починаючи з другої половини ХХ ст. Плюралізм естетичних стандартів, декларований постмодерном, заперечення поділу на "високу" і "низьку" культури формують всі передумови для актуалізації масової культури, що дозволяє говорити про взаємозв'язок цих двох феноменів.

Ключові слова: постмодерн, постіндустріальне суспільство, деконструкція, масова культура, світоглядно-культурна парадигма, симулякр, споживацтво.

Денисюк Жанна Захарівна, кандидат культурології, начальник отдела научной и редакционно-издательской деятельности Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств

Массовая культура в контексте постмодерной парадигмы

У статье раскрыты мировоззренческие и культурологические основы постмодернизма, который объединил разнородные явления культуры, начиная со второй половины ХХ в. Плюрализм эстетических стандартов, декларируемый постмодерном, отрицание разделения на "высокую" и "низкую" культуры формируют все предпосылки для актуализации массовой культуры, что позволяет говорить о взаимосвязи этих двух феноменов.

Ключевые слова: постмодерн, постиндустриальное общество, деконструкция, массовая культура, мировоззренческо-культурная парадигма, симулякр, потребительство.

Denysyuk Zhanna, Ph.D in Cultural sciences, Head of the scientific and publishing activity, National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts

Popular culture in the context of postmodern paradigm

There are the ideological and cultural foundations of postmodernism in the article. They united disparate cultural phenomena of the second half of the twentieth century. The pluralism of aesthetic standards declared the postmodern denial of division into "high" and "low" culture form. It is the precondition for analyzing the relationship of these two phenomena.

In postmodern, it is considered to be impossible to establish and consolidate hierarchies, orders and life priorities. The aesthetics of postmodernism put forward a number of innovative provisions and assured pluralist paradigm which led to the internal transformation of categorical system and classical conceptual apparatus of aesthetics. It is essentially anti-systematic, anti-dogmatic and deprived to the conceptual constructs. The theory of deconstruction rejects the classical paradigm of meanings, in the present time art focuses on the absence of primary meanings. The feature of postmodern aesthetics is an ontological interpretation of art, which differs from the classical one by the openness, aimed at unknowable. The system of the symbolic opposites such as the real – imaginary, original – secondary, old – new natural – artificial, external – internal, individual – collective, part – whole, presence – absence, subject – object are ruined. It creates a conscious eclecticism and the aesthetic freestyle.

In general, the art is characterized by rejection of all traditional values such as epistemological, ethical, aesthetical ones, they transformed into such utilitarian categories as commerce market and consumption.

In the postmodern situation a reality becomes a model. The opposition between a reality and a sign removed and everything becomes a simulacrum. Due to pluralistic principles of the essence of events and phenomena of the world definitions and removal of traditional binary oppositions in postmodern culture we get different combinations of incongruous and its inclusion in the general cultural context. The basic aesthetic principles of postmodern and properties of popular culture, it gains a new legitimate meaning.

The chronological parallel mainstreaming of issues related to the development of the postmodern mass culture appeared in the second half of the twentieth century. According to the basic ideas of the postmodern, the creation of the postmodern art provides the anti-systematic principle and includes the arsenal of themes materials and techniques of mass culture. The combining absolutely opposite elements of elitist and popular culture in the postmodern can occur on the basis of commercial projects and cultural practices combined with the latest electronic technologies. Popular culture uses a number of principles of postmodern television and computer cultures. The phenomenon of popular culture gets complicated structure as the result of the improvement and dissemination of mass communication, digital information technologies and tools of duplicating works of culture and art. In many aspects it is linked with the development of post-modern information and computer and digital technologies. It opens a way for such innovations as virtual reality. The principle of postmodern art's citation is to create a unique synthesis of high art and mass (popular) culture.

The post-colonial state of Ukrainian culture and mostly the all-Russian context of its development are the reasons of the Ukrainian culture's closing to the new philosophical and ideological and cultural trends. The postmodern discourse in Western intellectual circles developed over several decades but in the Ukrainian culture the attempts of a holistic understanding of this phenomenon were made only at the end of the 80's – 90-ies of the XX century.

Ukrainian cultural space actively began to cultivate postmodern discourses. They often mixed with subcultural phenomena, creating a very specific stream of information which was not always comparable with real cultural practices. However a new national discourse with regard postmodern flow was produced. It needed a rethinking of cultural traditions, a new reading and interpretation of well-known cultural events, depriving them of their ideological bias, determining the status of culture in market conditions, new principles of relations between the artist and society.

The fundamental principles of postmodernism mean the rejection of the classical interpretations of cultural meanings and focus on the deliberate creation of a kind of eclecticism and pluralistic interpretation of traditional values.

Key words: postmodern, postindustrial society, deconstruction, popular (mass) culture, ideological and cultural paradigm, simulacrum, consumerism.

Проблематика масової культури набуває нового осмислення й особливо активізується в межах постмодерністської рефлексії, що характеризується принциповим дистанціюванням від класичних схем бінарного протиставлення. У плюралістичному проєкті постмодерну зміщуються акценти ціннісних значень і сенсів культури, а масова культура "набуває права" повноцінно функціонувати. Запозичення масовою культурою ідей з "високої" культури, її тривіальність і профанність стали дотичними точками з такими основоположними принципами постмодерну, як інтертекстуальність, ризомність, текстуальність світу й свідомості.

Свої початки постмодерний світогляд бере, як вважає О. Соболю, з радикальної критики розуму в традиції скептицизму, релятивізму, прагматизму, а також критики метафізики, діалектики, антропології, яку здійснювали Ф. Ніцше,

У. Джеймс, Л. Вітгенштейн, М. Хайдеггер, Дж. Дьюї [16, 50]. Дослідженню постмодерну приділяли увагу Р. Барт, Ж. Батай, Ж. Бодрійяр, Ф. Гваттарі, Т. Д'ан, Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, Ф. Джеймсон, У. Еко, С. Жижек, Ю. Кристева, Ж. Лакан, Ж. Липовецький, Ж.-Ф. Ліотар, М. Фуко, І. Хасан.

У постмодернізмі як широкому ідейно-світоглядному комплексі виділяються такі його складові, як культурний постмодернізм, філософсько-теоретичний постмодерн (метод) – відомий як деконструкція (лінгвістична – Ж. Дерріда; епістемологічна – Ж.-Ф. Ліотар; соціальна – Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі, Ж. Бодрійяр; владно-політична – М. Фуко) та радикальний плюралізм, що трактує постмодернізм як соціальну теорію [6, 171].

Один із основоположників канону філософського постмодерну Ж.-Ф. Ліотар розглядає його як усвідомлення вичерпності звичного погляду на буття, наголошуючи при цьому на занепаді наративного знання внаслідок розвитку техніки й технологій [12, 27].

Для виявлення сутнісних рис і особливостей функціонування масової культури в добу культурної плюральності розглянемо етапи становлення, основні засади й принципи постмодерної світоглядно-культурної парадигми.

Більшість дослідників розглядають змістовий бік терміну "постмодерн" як констатацію ситуації "після сучасності", де під "сучасністю" або "новим часом" розуміється світоглядна та соціокультурна ситуація, яка виникла у XV–XVII ст., базована на гуманізмі, просвітництві та матеріалістичних тенденціях картезіанського світосприйняття.

О. Вайнштейн указує на амбівалентність буквального значення терміну "постмодернізм" – як "постсучасність" або "після модернізму". Відтак наявними є два варіанти тлумачення: постмодернізм у значенні постсучасності розуміється як "глобальний стан цивілізації останніх десятиліть, уся сума культурних настроїв і філософських тенденцій"; постмодернізм у сенсі "після модерну" вказує на певне співвідношення з модернізмом: спадкоємність або відштовхування [5, 3].

І. Ільїн характеризує постмодерн як "комплекс філософських, епістемологічних, науково-теоретичних і емоційно-естетичних уявлень". Постмодерн є "характеристикою певного менталітету, специфічного способу світосприйняття, світовідчування й оцінки як пізнавальних можливостей людини, так і її місця й ролі в оточуючому світі" [10, 206]. Постмодерн сформувався під впливом епістемологічного розриву з світоглядними концепціями, які традиційно характеризувалися як "модерністські, й став узагальненим "вираженням духу" другої половини ХХ ст." [10, 208-209].

Постмодернізм ставить під сумнів абсолютизацію системності як умови подолання хаосу, історичну спадковість культурної традиції, непорушність архетипів, можливість універсального мистецького коду. Взамін він пропонує нові дискурси – "тотальна гра" (Й. Гейзінга), "жива культура" (Х. Ортега-і-Гассет), "дискурс спокуси" (Ж. Бодрійяр), "філософія бажання" (Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі), "людина, яка прагне" (М. Фуко), "мислення інтенсивностей" (Ж.-Ф. Ліотар), "деконструкція" (Ж. Дерріда). Усі вони підкреслено антисистемні й базовані на постулатах постструктуралізму та деконструктивізму.

Г. Заїченко, аналізуючи роль філософських ідей Л. Вітгенштейна (співвідношення мови й філософії, що становить заперечення використання загальнофілософських категорій та методології, абсолютизації науки як домінанти людських знань) і Ж. Дерріда (теорія деконструкції) та їхній вплив на формування постмодерну, вказував на дві визначальні ідеї цих філософів. Для Л.Вітгенштейна – це трактування філософії як діяльності, метою якої є виявлення так званих "мовних аномалій". У Ж. Дерріда суть його методу деконструкції полягає у доведенні неспроможності логоцентризму та об'єктивного наукового знання, що стало наслідком хибного співвідношення в структурах мови [9, 45-46]. Відтак, постмодерністами всі події тлумачаться самодостатніми, які не співвідносяться з першосмислами. Таким чином, зникають чітко позначувані межі між наукою і буденним життям, високим і низьким, масовим і елітарним. Відповідно змінюється місце культури й мистецтва, трансформується спосіб їхньої комунікації із суспільством.

Загалом у постмодерні вважається неможливим установлення й закріплення ієрархій і порядків, життєвих пріоритетів. Відмінною рисою такого підходу є еkleктизм, рівноправність різноманітних стилів мислення, плюралізм естетичних стандартів, заперечення поділу на "високу" і "низьку" культури. Заперечується створення єдиної теорії, однак усвідомлюється необхідність використання всієї теоретичної спадщини для здійснення нового синтезу.

Специфіка постмодерністської естетики пов'язана з некласичним трактуванням класичних традицій. Естетика постмодернізму висунула ряд принципово нових положень, утвердивши плюралістичну парадигму, що веде до розхитування й внутрішньої трансформації категоріальної системи й понятійного апарату класичної естетики. Вона принципово антисистематична, адогматична, чужа замкненості концептуальних побудов.

Іншою особливістю постмодерної естетики є онтологічність трактування мистецтва, яка відрізняється від класичної відкритістю, спрямованою на непізнаване. Руйнуються системи символічних протилежностей: реальне – уявне, оригінальне – вторинне, старе – нове, природне – штучне, зовнішнє – внутрішнє, індивідуальне – колективне, частина – ціле, присутність – відсутність, суб'єкт – об'єкт. Створюється свідомий еkleктизм, естетичний фрїстайл.

Передусім постмодерн завдячує розвиткові інформаційно-комп'ютерних, цифрових технологій. Це відкриває поле для певних інновацій, таких, як віртуальна реальність, технообрази. Формується окрема "технокультура". У зв'язку із цим постають питання вивчення аспектів "кіберестетики", "кібермистецтва", феномену інтерактивності як межі перетину реального й штучного світів, набуття віртуальним середовищем статусу природних і живих систем [4, 175-176].

У постмодерній ситуації, де реальність перетворюється в модель, опозиція між дійсністю та знаком знімається і все перетворюється в симулякр. За Ж. Бодрійяром, це – своєрідний муляж, ерзац дійсності. Симуляція за своєю суттю є протиставленням репрезентації, яка виходить із принципу еквівалентності знаку й реальності. А симуляція навпаки, виходить із рішучого заперечення знака як цінності [3, 32]. Це псевдоріч, яка заміщує "агонізуючу реальність" постреальністю засобом симуляції, яка видає відсутність за присут-

ність, стирає різницю між реальним і уявним" [3, 27]. Відтак справа культуротворення зводиться до тієї ж цитатності та інтерпретування, колажності з використанням попередніх культурних набутків.

Завдяки плюральності принципів до визначення суті подій і явищ світу та зняттю традиційних обов'язкових бінарних опозицій, у культурі постмодерну є можливим поєднання непоєднуваного й включення його в загальнокультурний контекст. В. Самохвалова вважає, що "саме в культурі постмодерну знімається й повністю розчиняється протиставлення масового й елітарного компонентів у культурі" [15, 87]. Зважаючи на основні естетичні принципи постмодерну та іманентні властивості масової культури, вона набуває нового, легітимованого значення. Як зазначає А. Костіна, в "новому плюралістичному проєкті... межа між елітарною і масовою культурою розмивається, а процеси дифузії констатуються у всіх культурних компонентах: елітарному, масовому, народному" [11, 170].

Творення мистецтва постмодерну, згідно з його основними проголошеними постулатами, передбачає не тільки принципову антисистемність, але й залучення до свого арсеналу тематичного матеріалу й техніки масової культури, що дає змогу звертатися до елітарної аудиторії. Об'єднання абсолютно протилежних елементів елітарної й масової культури в постмодерні може відбуватися на ґрунті комерційних культурних проєктів і практик у поєднанні з новітніми електронними технологіями. Нині в масову культуру активно залучаються елементи багатьох видів авангардного мистецтва та класичної високої культури при створенні інтерактивних видовищ (розваг, ігор тощо). Усі вони базуються на принципі зворотного зв'язку й ефекту присутності.

Одним із нових підходів до визначення природи масової культури в добу постмодерну є трактування в масовій культурі "нової морфології споживацької культури" [7, 32]. Центральною фігурою тут стає споживач, який естетизує сам процес обміну цінностями, в тому числі мистецькими. Тобто відбувається поворот від мистецького продукування до споживання (споживання-як-сприйняття). Таким чином, маса стає символічним суб'єктом як носієм смаків.

У сучасному суспільстві тотального виробництва продукції масового споживання постає важливе питання про формування попиту на споживання тих чи інших товарів, культурних форм, моделей поведінки та стилю життя загалом. Як підкреслює Ж. Бодрійяр, нині сенсів виробляється все більше, тому головним є виробництво попиту на сенси [2, 34]. Головним чинником у цьому напрямі виступає мода, яка формує набори престижних ідентичностей, сенсів, та переводячи споживання в площину, де його рівень є показником статусу і престижу.

Процес входження української культури до європейського постмодерного контексту має ряд особливостей, які пов'язані, насамперед, з руйнацією соціалістичного режиму, трансформацією в суспільстві усталених цінностей і стереотипів, життєвих пріоритетів і переваг. Так, польський дослідник Г. Дзямський говорить про доцільність окреслення такої ситуації в країнах Східної Європи загалом і в Україні зокрема, як "постсоціалістична постсучасність" [8, 134]. Якщо дискурс постмодерну в західноєвропейських інтелектуальних колах розроблявся понад кілька десятиліть, то в українській культурі спроби цілісного осмислення

цього феномену припадають на кінець 80 – 90-х рр. ХХ ст. Саме 1990-ті роки, на думку Я. Поліщука, наблизили "суспільну ситуацію в Україні до світового самопочування, яке зазвичай називають постмодерним або постіндустріальним" [14]. Найбільш яскраво і повно український постмодерн проявив себе в літературі (Ю. Андрухович, О. Ірванць, В. Неборак (угруповання "Бу-Ба-Бу"), образотворчому мистецтві (Д. Кавсан, С. Ликов, О. Голосій, К. Реунов, О. Гнилицький, О. Тістол, А. Савадов, І. Чичкан, О. Цаголов).

Зважаючи на постколоніальний стан української культури та переважно загальноросійський контекст розвитку, вона тривалий час була закритою для того, аби повноцінно сприймати нові філософсько-світоглядні та культурні тенденції. Відтак певні "елітні явища західної культури на наших теренах пізнавалися несистемно й виключно через російсько-радянські фільтри" [13, 79].

Український культурний простір активно став культивувати постмодерні дискурси, дещо навіть поспіхом, аби надолужити втрачений час. Часто вони змішувалися із субкультурними явищами, утворюючи досить специфічний потік інформації, не завжди співмірний реальним культурним практикам. Водночас вироблявся новий національний дискурс із урахуванням постмодерної течії. Це, у свою чергу, вимагало переосмислення культурної традиції, нового прочитання й інтерпретації відомих культурних явищ, позбавлення їх ідеологічної ангажованості, визначення статусу культури в умовах ринкових відносин, нових принципів взаємин митця із суспільством.

Основоположні засади постмодернізму, які полягають у принциповій відмові від класичних трактувань культурних сенсів у площині бінарних опозицій, зміщують центр уваги на свідоме творення своєрідного еkleктизму й плуральності тлумачення традиційних цінностей. Відтак опозиційність масового й елітарного компонентів у постмодерній культурі зникає, оскільки вона абсолютно довільно може поєднувати елементи високого й низького. До того ж такі аспекти масової культури, як гедонізм, естетизація повсякденності, здатність швидкого реагування на події зовнішнього світу були по-новому переглянуті в контексті постмодерної культури. Таким чином, можна сказати, що й традиційна (класична), і масова культура нарівні співіснують в еkleктичному культурному просторі доби постмодерну.

Література

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика / Р. Барт; пер. с фр., сост., общ. ред. и вступ. ст. Г.К.Косикова. – М.: Прогресс, 1989. – 616 с.
2. Бодрийяр Ж. В тени молчаливого большинства, или Конец социального / Ж.Бодрийяр; пер. с фр. Н.Е.Суслова. – Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, 2000. – 95 с.
3. Бодрийяр Ж. Симулякри і симуляція / Ж.Бодрийяр; пер. з фр. В. Ховхун. – К.: Основи, 2004. – 230 с.
4. Бычков В. В. О XVI Международном конгрессе по эстетике / В. В.Бычков, Н.Б.Маньковская // Вопросы философии. – 2005. – № 2. – С.171-176.
5. Вайнштейн О. Б. Постмодернизм: история или язык / О. Б. Вайнштейн // Вопросы философии. – 1993. – №3. – С.3-7.
6. Гречко П. К. Интеллектуальный импорт, или О периферийном постмодернизме / П.К.Гречко // Общественные науки и современность. –2000. – № 2. – С.166-167.

7. Гундорова Т. Слідами Адорно: масова культура й кіч / Т. Гундорова // Критика. – 2005. – № 1-2. – С.32-37.
8. Дзямський Г. Дев'яності роки: наша постсоціалістична постсучасність / Г. Дзямський // Сучасність. – 2002. – № 1. – С.134-139.
9. Заїченко Г. А. Постмодернізм: ключові ідеї Л.Вітгенштейна і Ж.Дерріда / Г. А. Заїченко // Філософська і соціологічна думка. – 1992. – № 4. – С.45-60.
10. Ильин И. П. Постмодернизм: Словарь терминов / И. П. Ильин. – М.: INTRADA, 2001. – 344 с.
11. Костина А. В. Массовая культура как феномен постиндустриального общества / А. В. Костина. – 2-е изд. – М.: Едиториал УРСС, 2005. – 352 с.
12. Ліотар Ж.-Ф. Ситуація постмодерну / Ж.-Ф. Ліотар // Філософська і соціологічна думка. – 1995. – №5-6. – С.15-38.
13. Пахльовська О. Українська культура у вимірі "пост": посткомунізм, постмодернізм, поствандалізм / О. Пахльовська // Сучасність. – 2003. – № 10. – С.70–85.
14. Поліщук Я. Випробування постмодернізмом [Електронний ресурс] / Я. Поліщук // Критика. – Електрон. дан. (1файл). – 2002. – № 3. – Режим доступу: <http://www.krytyka.kiev.ua/showissue.php3?id=82>. – Заголовок з екрану.
15. Самохвалова В. Массовая культура как парадигма утверждения нетворческого бытия / В.Самохвалова // Полигнозис. – 2003. – № 3. – С.86-103.
16. Соболев О.М. Постмодерн: філософський та культурний виміри / О. М. Соболев // Філософська і соціологічна думка. – 1992. – № 8. – С.48-63.

References

1. Bart R. (1989). Selected Works: Semiotics: Poetics. Moskva: Progress [in Russian].
2. Bodrijar J. (2000). In the shadow of the silent majority, or the End of Social. Ekaterinburg: Izd-vo Uralskogo universiteta [in Russian].
3. Bodrijar J. (2004). Simulacra and Simulation. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
4. Bychkov V. (2005). About XVI International Congress of Aesthetics. Voprosy filosofii, 2, 171-176 [in Russian].
5. Vainchtein O. (1993). Postmodernism: history or language. Voprosy filosofii, 3, 3-7[in Russian].
6. Grechko P. (2000). Intelligent import or periphery postmodernism. Obchestvennyye nauki i sovremennost, 2, 166-167 [in Russian].
7. Gundorova T. (2005). In the footsteps of Adorno, mass culture and kitsch. Krytyka, 1-2, 32-37 [in Ukrainian].
8. Dzyamski G. (2002). The nineties: our post-socialist postmodernity. Suchasnist, 1, 134-139 [in Ukrainian].
9. Zaichenko G. (1992). Postmodernism: key ideas and L.Vithenshteyna Zh.Derrida. Filisofska i sosiologichna dumka, 4, 45-60 [in Ukrainian].
10. Ilin I. (2001). Postmodernism: dictionary of categories. Moskva: INTRADA [in Russian].
11. Kostina A. (2005). Popular culture as a phenomenon of the post-industrial society. Moskva: Editorial URSS [in Russian].
12. Liotar J.-F. (1995). The situation of postmodern. Filisofska i sosiologichna dumka, 5-6, 15-38 [in Ukrainian].
13. Pahlovska O. (2003). Ukrainian culture in the dimension of "post": post-communism, postmodernism, postvandalism. Suchasnist, 10, 70-85 [in Ukrainian].
14. Polichyk Y. (2002). Test by the postmodernism. Krytyka. <http://www.krytyka.kiev.ua/showissue.php3?id=82>.
15. Samohvalova V. (2003). Popular culture as a paradigm of the uncreative being's affirmation. Polognozis, 3. 86-103, [in Russian].
16. Sobol O. (1992). Postmodern: philosophical and cultural dimensions. Filisofs'ka i sosiologichna dumka, 8, 48-63 [in Ukrainian].